

De kleuren van het kerkelijk jaar

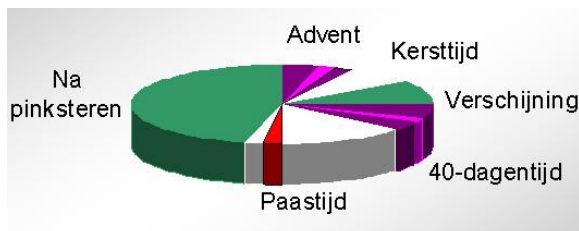
Ontstaansgeschiedenis

Het gebruik van kleuren in de christelijke eredienst heeft een gevarieerde geschiedenis. In de eerste eeuw verschilde de kleding in de kerk niet van wat de gegoede Romeinse burger thuis gewoonlijk droeg. Wit genoot daarbij de voorkeur. Als er kleden in de kerk gebruikt werden, waren deze voor zover we weten meestal wit. Er waren nog geen vaste regels. Met paus Innocentius III (1160/1161-1216) veranderde dit. Deze schreef als eerste het gebruik van kleuren in de kerk voor: wit voor de feesten, rood voor de martelaarsdagen, zwart voor de boetetijden en groen voor de overige dagen. Naarmate in de volgende eeuwen het kerkelijk jaar gevarieerder en gevulder raakte met feest- en heiligendagen, en naarmate de rijkdom en de versiering van de kleding van de ambtsdragers toenam, ontstond een steeds geregelder toepassing van kleuren in de gewaden van voorgangers en in de bekleding van altaar en lezenaar.

In de kerken van de calvinistische Reformatie werd grote soberheid in acht genomen, ook wat kleur betreft. Alleen bij de viering van het Heilig Avondmaal werd een wit kleed over de avondmaaltafel gelegd. Lutheranen en Anglicanen behielden op veel plaatsen een sobere veelkleurigheid. Onder invloed van de 'liturgische beweging' uit de jaren twintig van de twintigste eeuw kwam hier in calvinistische kerken geleidelijk aan verandering in. Er ontstond aandacht voor symbolen en daarmee voor het gebruik van kleuren. In steeds meer protestantse (calvinistische) kerken kwamen loshangende doeken (antependia, letterlijk: voorhangsels) voor avondmaaltafel, kansel en (eventueel) lezenaar. Predikanten gingen een stola in dezelfde kleur als het antependium over hun toga dragen.

In het kerkelijk jaar

De kleuren die in de kerk gebruikt worden, zijn niet willekeurig. Ze hebben een symbolische betekenis en sluiten aan bij de gang van het kerkelijk jaar, en daarmee bij de feesten en het rooster van lezingen voor dat jaar. Het kerkelijk jaar loopt van de eerste adventsweek tot de laatste zondag voor de adventstijd. Er worden in het kerkelijk jaar over het algemeen vijf kleuren gebruikt: paars, roze, wit, groen en rood. In onze gemeente gebruiken we de kleur roze niet.

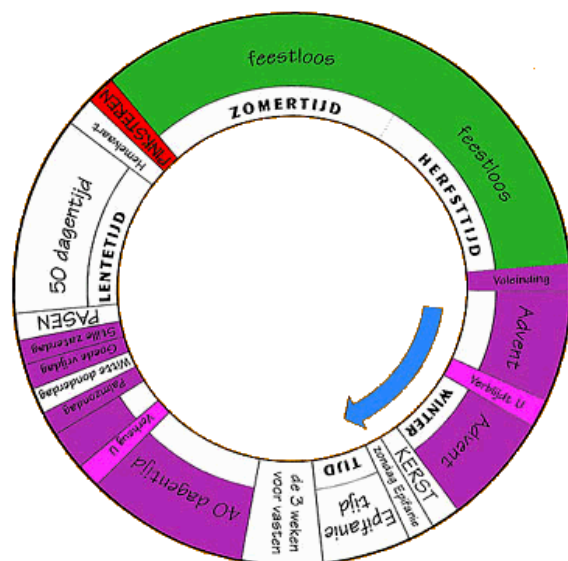
Het kerkelijk jaar wordt hier weergegeven als een ronde kalender. Dat deze rond is, is eigenlijk niet goed: het zou een spiraal moeten zijn. Immers, christenen zijn mensen met hoop en een visioen. Dwarse mensen, die net als deze kalender dwars-gaan door het kalenderjaar.

In de kerk leef je van feest naar feest. Onderweg kom je bij elkaar om zicht te houden op de Eeuwige tot Hij 'alles in allen zal zijn'.

Het kerkelijk jaar kun je verdelen in drie kringen: de Kerstkring, de Paaskring en de zomer- en herfsttijd. De kerstkring - met als vaste datum het Kerstfeest (25 december) - ligt achter ons, de Paaskring voor ons.

De Paaskring was er in de christelijke gemeente het eerst. De eerste christenen vierden Pasen met de joden mee. Daarom veranderde de datum ook steeds, omdat Pasen gevierd werd op de eerste zondag na volle maan in de lente, met 22 maart als vroegste datum en 25 april als laatste.

In de Paasnacht werden de catechumenen (doopkandidaten) gedoopt. Daaraan vooraf ging een tijd van veertig dagen, van bezinning op Jezus' leven en sterven om als ze eenmaal gedoopt waren anderen over Jezus

te kunnen vertellen. De kerk heeft deze tijd verschillende benamingen gegeven: lijdenstijd, tijd van boete en inkeer of vastentijd, tijd van versoering. Bij de veertig dagen voor Pasen worden de zondagen niet meegeteld: zij houden immers zicht op het feest. Uit de vroegste tijd van de kerk is bekend dat er voorvasten waren op de zeventigste, zestigste en vijftigste dag voor Pasen, een oefening dus voor de vasten.

Gaat het in een kalenderjaar om het tellen, in het kerkelijk jaar gaat het om vertellen. De veertigste dag na Pasen is de Hemelvaartsdag, de vijftigste dag is de eerste Pinksterdag. Op deze laatste dag wordt de Paaskring afgesloten en gaan we op weg in zomer- en herfsttijd om op eerste Advent de geboorte van Gods liefde in ons opnieuw te verwachten.

Betekenis van de kleuren

Al in de tiende eeuw kende men in de liturgie aan kleuren een symbolische betekenis toe. Vanaf de dertiende eeuw kregen ze de betekenis zoals we die nu kennen:

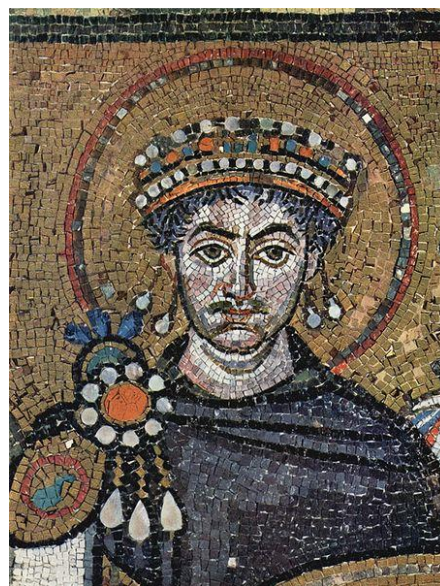
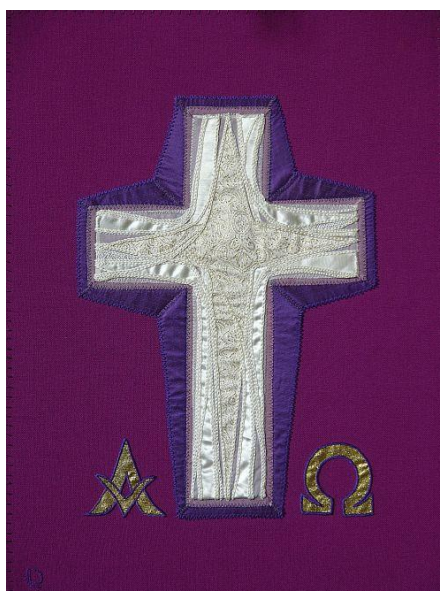
Wit: de feestkleur, kleur van zuiverheid en licht, gebruikt op de feesten die te maken hebben met nieuwheid en bevrijding: Pasen, Kerstfeest, Witte Donderdag en eerste zondag na Pinksteren.

Wit is de oudste kleur in de kerk. In de Romeinse cultuur was wit feestelijk. Bovendien is wit een Bijbelse kleur (volgens Openbaring 7:9 dragen de deelnemers aan de hemelse eredienst witte gewaden - zie ook Openbaringen 3:4). De nieuw gedoopten werden bekleed met witte gewaden. Als herinnering daaraan kennen wij nog de witte doopjurk of het 'witte kleed' dat een nieuw gedoopte omgeslagen krijgt.

Paars: de kleur van soberheid, ingetogenheid, bezinning, inkeer, boete en rouw. Eerst werd paars alleen gebruikt in de veertigdagentijd, later ook in de adventstijd.

Paars (purper) was in de Oudheid zeer kostbaar. Het werd gemaakt vanuit twee in zee levende slakkensoorten - de brandhoren (Bolinus brandaris) en de verwante Hexaplex trunculus - die voor de kust van Fenicië gevonden werden. Voor het verkrijgen van 500 gram verfmassa moesten ongeveer 30.000 purperlakken opgedoken worden. Deze leverden samen maar vier gram zuivere kleurstof op. De geverfde stof was dan ook tien tot twintig keer zo duur als een hoeveelheid goud van hetzelfde gewicht. Slaven doken met een steen de diepte in, niet ongelijk aan de huidige methode om natuurlijke parels naar boven te halen. Het sterftecijfer onder hen was hoog: hun skeletten zijn te vinden tussen de schelpen.

In het Romeinse Rijk onderscheidden de senatoren en ander ambstdragers zich door het aantal purperen streken op hun toga. Julius Caesar (circa 100-44 voor Christus) was de eerste die zich als teken van zijn oppergezag in een volledig purperen toga hulde. Een eeuw later werd de kleur al zo sterk met het keizerschap geassocieerd dat keizer Nero (37-68) op straffe des doods bepaalde dat enkel de keizer, senatoren en priesters de Tyrische kleur (en daarvan vermoedelijk de meer violette

Keizer Justinianus I (482-565) in een purperen mantel, mozaïek in de San Vitale te Ravenna.

tint) mochten dragen. Verschillende latere keizers bekrachtigden dit voorschrift. Alleen de princeps (voorzitter van de volksvertegenwoordiging, de senaat) droeg een volledig purperen mantel. Als iemand anders zich in zo'n mantel hulde, werd dit opgevat als een daad van openlijke rebellie, een teken dat men een poging wilde wagen tot wederrechtelijke inbezitneming van de macht. Het had dezelfde lading als tegenwoordig een kroning. De soldaten die Jezus, die gezegd zou hebben dat hij koning was, bespotten, lieten hem een purperen mantel dragen. Het verbod om purperen kleren te dragen gold vrouwen niet. Ook mocht men godenbeelden met purperen mantels omhullen.

In de hele Oudheid bleef de roem van het purper en de vaardigheid waarmee de Feniciërs de stoffen met die kleur bewerkten, onaangetast. In de Middeleeuwen behield de kleur in het Byzantijnse Rijk zijn status, zodat gewone mensen het niet mochten dragen. Purpers werd steeds

meer geëxporteerd. Net zoals vroeger godenbeelden werden nu heiligenbeelden met purperen mantels omhangen. In de achtste eeuw verdween de purperfabricage grotendeels uit Fenicië. In het Westen werden goedkopere rode kleurstoffen gebruikelijk voor geestelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbekleders. Toen

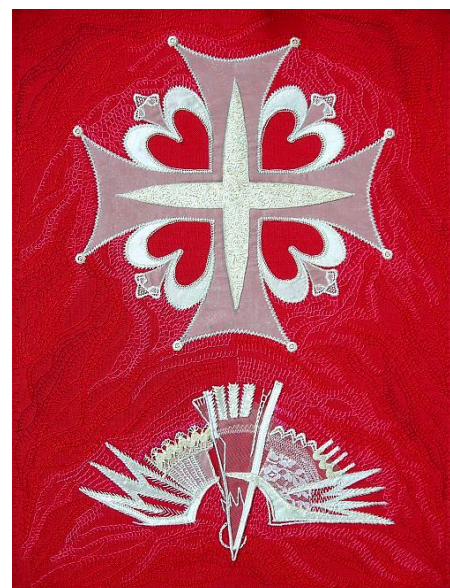
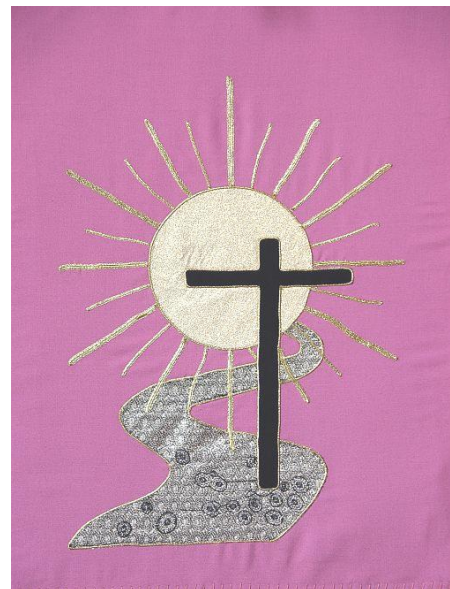
Drie Belgische bisschoppen in het purper en een kardinaal in het scharlaken.

door de val van Constantinopel (1453) de export van echt purper afgebroken werd en er in de Pauselijke Staat aluin werd gevonden dat nodig was voor het beitsen van vervangende rode kleurstoffen als kermes (een van de oudste typen van rode natuurlijke organische verfstof, die ook wordt gebruikt als substraatpigment, gemaakt van de lichaampjes van de vrouwelijke schildluis, Kermes vermillo Planch) en scharlaken, begonnen de pausen het gebruik daarvan aan te moedigen. Zo schreef paus Paulus II (1417-1471) vanaf 1463 voor kardinalen scharlaken (donkerrood) voor, hoewel gewone bisschoppen de traditionele purperen kleur bleven dragen.

Roze: Het paars licht op tot roze. De kleur wordt in veel gemeenten gebruikt op de derde zondag van Advent en de vierde zondag van de Veertigdagentijd, omdat die zondagen als 'bijna Kerstfeest' en 'half vasten' of 'klein Pasen' een ingehouden feestelijk karakter hebben. De kleur van boete en rouw (waar paars voor staat) mag even worden onderbroken door een glimlach, omdat we op de helft van de voorbereidingstijd zijn gekomen.

Roze is een kleurnaam die zowel gebruikt wordt voor een lichte kleur rood (dus rood met een hoge intensiteit) als voor licht (intens) en verzadigd magenta. De kleur is genoemd naar het Franse woord voor roos en de spellingsvariant 'rose' is nog steeds zeer gebruikelijk.

Rood: de kleur van vuur, verwijzend naar de Heilige Geest. De kleur wordt gebruikt op het Pinksterfeest. Rood is ook de kleur van de martelaren. De kleur van tweede kerstdag

is rood, omdat de sterfdag van de eerste martelaar, Stefanus genaamd, op 26 december is. Rood mag ook gebruikt worden bij bevestiging van nieuwe leden, inzegening van predikanten en kerkenraadsleden, inwijding van een nieuwe kerk en feesten van kerk en gemeente.

Liturgische kleuren kunnen qua kleurschakering verschillen. Ons pinksterrood, vaak een vlammend helder rode stof, is een recent product. Middeleeuwse rode gewaden zijn diep donkerrood. Helder rood kon men toen nog niet maken. Het donkerrood ligt wat dichterbij het martelaarsbloed en laat zien dat het rood op Pinksteren eerder met het 'getuigen' te maken heeft dan met de tongen van vuur. Nu wij zo mooi helderrood kunnen maken, ligt de associatie met het vuur van de Geest meer voor de hand.

In de Rooms Katholieke Kerk is rood de liturgische kleur van de misgewaden in de pinkstertijd, op feesten van martelaren en op Goede Vrijdag. De rode kleur geeft bovendien een waarde aan het ambt. Zo mogen (alleen) kardinalen het kardinaalrood (of scharlakenrood) dragen. Dit geeft hun bereidheid aan om hun eigen bloed te offeren voor de kerk.

Groen: de kleur van hoop, vrede, groei, toekomst, het goede leven. Groen drukt verwachting uit: 'Eens komt de grote zomer'. De kleur wordt gebruikt vanaf de eerste zondag na Epifanie tot Aswoensdag (het begin van de veertigdagentijd) en vanaf de eerste zondag na Pinksteren tot Advent.

Zwart is in feite afwezigheid van alle kleur. Ze werd vroeger wel gebruikt voor rouwdiensten en op Goede Vrijdag en Stille Zaterdag en ook op Eeuwigheidszondag (vroeger Dodenzondag genoemd, de laatste zondag van het kerkelijk jaar). In de kerk kan het echter nooit zo donker zijn dat er helemaal geen kleur meer is, want de genade van God blijft er altijd, ook al lijkt van de mens uit gezien alles hopeloos en donker. Sinds het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) is zwart in onbruik geraakt. Het besef is breed dat zwart geen liturgische kleur is (zwarte toga's zijn kledij van hoogleraren en rechters). Tegenwoordig wordt voor rouwdiensten paars of wit gebruikt. Goede Vrijdag heeft geen kleur meer - de avondmaalstafel blijft onbedekt, voor de stola is de kleur paars.

Bij bijzondere gelegenheden past een kleur die het eigene van die viering benadrukt:

- uitvaartdienst: paars of wit
- bevestiging van een huwelijk: rood of wit
- bevestiging van ambtsdragers: rood
- openbare belijdenis: rood of wit
- ingebruikname van een kerkgebouw: de kleur van de tijd van het kerkelijk jaar of rood

